

DINIY O'ZLIKNI O'RGANISHNING NAZARIY ASPEKTLARI

Abduraxmanova Nafosat Amanatovna

Qarshi davlat texnika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada diniy o'ziga xoslikni ko'p o'lchovli hodisa sifatida o'rganishning ilmiy-uslubiy muammosi ko'rib chiqiladi. Zamonaviy jamiyatda diniy o'ziga xoslikni rivojlantirish jamiyatning ma'naviy-axloqiy salohiyatini, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy munosabatlarini rivojlantirish uchun hal qilinishi kerak bo'lgan asosiy nazariy va amaliy vazifa sifatida qaraladi. Maqoladagi mulohazalar diniy o'ziga xoslikning asl kontseptsiyasini ijtimoiy-psixologik yondashuv nuqtai nazaridan yoritilgan.

Kalit so'zlar: din, dindor, ma'naviy-axloqiy salohiyat, o'ziga xoslik, mafkura, jamiyat, individual.

Bugungi kunda diniy munosabatlarni o'rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarning dolzarbligi diniy o'ziga xoslik fenomenining ko'p qirraliligi bilan izohlanadi, bu ushbu kontseptsianing terminologik noaniqligiga olib keladi.

Eng umumiy ma'noda diniy o'ziga xoslik «diniy ong» toifasi bo'lib, uning mazmuni ma'lum bir madaniyatda odatda diniy deb ataladigan g'oyalar va qadriyatlarga aloqadorlikni anglash, shuningdek, diniy guruhning o'ziga xos shakli sifatida diniy ongga mansublikni anglashdir» [7]. Shu bilan birga, diniy o'ziga xoslik shaxsiy va ijtimoiy qutblar bilan tavsiflanadi.

Mazkur sohada tadqiqot olib borgan Charlz Glok, diniy o'ziga xoslikning mazmunini hisobga olgan holda, uning ko'p qirraliligini qayd etib, besh o'lchovda namoyon bo'lishini ta'kidlaydi: mafkuraviy, e'tiqod mazmunini aks ettiruvchi; marosimlar va diniy urf-odatlarini amalga oshiruvchi; tajribali, shaxsiy diniy tajribalar bilan bog'liq; ruhiy rivojlanish va individuallikni shakllantirishni belgilaydigan intellektual; dindor shaxsning dunyoqarashini va boshqa odamlar bilan munosabatlarini belgilovchi diniy yo'nalishlarga rioya qilish asosida dunyoviy hayotda namoyon bo'lishi [8].

Mashhur psixolog A.N. Krilov diniy o'ziga xoslikni vertikal o'lchashni «xudoni bilish, ekzistensial ma'no, azob-uqubatlar, sevgi va inson «men» ning hayot va o'lim ostonasidan tashqaridagi doimiyligini izlashga» qaratilgan ko'plab muhokamalar kontekstida taklif qiladi. Olimning fikricha, inson o'zining haqiqiy shaxsini ma'naviy takomillashtirish, diniy amaliyot va Xudoga murojaat qilish jarayonida topadi, bu unga o'zini bilish imkoniyatini beradi. O'zlikni anglashning teologik kontseptsiyasi o'z ichiga - sotsiologiya, psixologiya va falsafada umumiy bo'lgan o'zlik mazmuni xususiyatlaridan sezilarli darajada farq qiluvchi elementlarni o'z ichiga oladi; ilmiy bilim doirasidan tashqariga chiqadi [3].

E'tiqodning falsafiy tahlili doirasida diniy o'ziga xoslik mazmuni L.N.Mitroxin, N.V.Baskakova, B.Volstr va boshqalarning ilmiy izlanishlarida ochib

beriladi. T. Xopkoning fikriga ko'ra, diniy o'ziga xoslik «ma'naviyat» orqali ifodalanadi va haqiqatni aniq tushunish qobiliyati hamda solih turmush tarzini olib borish qobiliyati uning mohiyatini aks ettiruvchi ma'naviyat elementlari sifatida belgilanadi [1].

Diniy o'ziga xoslikni o'rganishga sotsiologik yondashuv Z.Bauman, P.Berger, E.Giddens, I.Goffman, R.Dahrendorf, I.G. Kargina, N.Yu. Kiseleva, M. Kuna, T. Lukmana, T.P. Minchenko, T. Parsons, A.G. Smirnov, Y. Xabermas va boshqalar. Sotsiologik yondashuv doirasida shaxsning o'ziga xosligini tushunish uning nisbatan barqaror jamiyatdagi qadriyatlar va me'yorlarni o'zlashtirishi nuqtai nazaridan muhimdir. Shu nuqtai nazardan, shaxsning ijtimoiy-madaniy o'ziga xos xususiyatlariga bevosita normativ, institutsional va madaniy tizimlar ta'sir qiladi.

Ushbu yondashuvning o'ziga xos xususiyati diniy shaxslarning ijtimoiy harakatlari tizimida namoyon bo'ladigan ijtimoiy hodisa sifatida ko'rib chiqishdadir. «Din - jamiyat» dialektik birligi o'zaro ta'sir bilan tavsiflanadi va ko'pincha odamlarning diniy ongi va xulq-atvori xususiyatlaridan kelib chiqib, ularning diniy o'ziga xosligi tuzilishini obyektiv ravishda o'zgartiradi.

E.Dyurkgeym jamiyatni voqelik, yaxlitlik sifatida ifodalaydi, uni alohida komponentlarga qisqartirib bo'lmaydi [2]. Dinda ijtimoiylikning shunday belgilari mavjud. Shuning uchun tadqiqotchi dindorlikni o'lchash metodologiyasini o'rganishni taklif qiladi, bu ko'p o'lchovli voqelik kontekstida joylashgan bo'lib, uning har bir qismi boshqa qismlar bilan bog'liq bo'lib, nafaqat imonlining o'zini o'zi identifikatsiya qilish xususiyatlariga, ya'ni u qanday bog'lanishiga asoslanadi.

Shu bilan birga, M.Tomka ta'kidlaganidek, jamiyatning differentsiallasuvi nafaqat shaxsning, balki diniy jamoaning ham dindorlik xususiyatlariga ta'sir etuvchi omil hisoblanadi. Chunki dindorlik ko'zga ko'rinadigan kontekstda shakllanadi [4].

Shu bilan birga, shaxsga ta'siri va uning diniy o'zini o'zi identifikatsiya qilish jarayoni turli ijtimoiy institutlar: oila, ommaviy axborot vositalari, ma'lumot guruhlari va boshqalar – shaxsning diniy jamoaga kirish jarayonining har bir bosqichida, turli darajada va turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin.

Diniy o'zlikni ijtimoiy-psixologik yondashuv nuqtai nazaridan o'rganishda N.Krilov, Ch.X. Kuli, M.P. Mchedlova, S.V. Rijova, T.V. Sklyarova, E. Erikson va boshqa tadqiqotchilar tomonidan «diniy o'ziga xoslik» tushunchasi ijtimoiy guruhlar vakillari sifatida odamlarning real o'zaro munosabatlarida qurilgan ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida qaraladi [9].

E.Eriksonning fikricha, shaxsiy o'ziga xoslik o'zini o'zi anglash, dunyoga va boshqa odamlarga tegishli bo'lish, o'z haqiqati va foydaliligi bilan bog'liq; o'z

«men» ni egallash, etarlilik va barqaror shaxsiy egalik hissi; shaxsning psixosotsial rivojlanishning har bir bosqichida duch keladigan muammolarni to'liq hal qilish qobiliyati [5]. Bu mulohazalar asosida, bir tomondan, shaxsiy o'ziga xoslikni ongli ravishda shaxsiy o'ziga xoslik hissi bilan bog'lash mumkin; boshqa tomondan, u shaxsiy xarakterning yaxlitligi uchun ongsiz istakni tavsiflaydi; uchinchi bilan esa guruh ideallari va guruh o'ziga xosligi bilan ichki birdamlik bilan shartlangan holda, u ego sintezi jarayoni uchun mezon bo'lib xizmat qiladi.

Natijada, diniy o'ziga xoslikni jamoaning institutsional dindorligi va shaxsiy diniy motivlar o'rtasidagi bog'liqlik sifatida ko'rish mumkin. Binobarin, u ijtimoiy omillar bilan belgilanadi va shu bilan birga jamiyatga ta'sir qiladi. Bundan kelib chiqqan holda, shaxsning ijtimoiy va shaxsiy o'ziga xosligi bir-birini to'ldiradi hamda bir qator obyektiv va subyektiv omillarga qarab, ular turli xil ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarni oladi, deb ta'kidlash mumkin. Shunday qilib, V.A.Yadovning ta'kidlashicha, «... individual shaxsning o'ziga xosligi o'zining barcha ko'rinishlarida ijtimoiydir, ya'ni madaniyat xususiyatlari bilan belgilanadi» [6].

Diniy o'ziga xoslik fenomenining psixologik tabiatining o'ziga xosligi, diniy o'ziga xoslik tashuvchisi sifatida harakat qiladigan har bir aniq shaxs uchun uning mazmuni semantik shaklda taqdim etilishini hisobga olgan holda, uning empirik tadqiqoti metodologiyasini (uni o'rganish uchun eng muhim metodologik paradigma sifatida psixosemantik usullardan foydalanish) belgilaydi.

A.N. Krilov diniy o'ziga xoslikni o'rganar ekan, diniy tajriba tahliliga e'tibor qaratadi va uni «odamning ma'lum bir diniy jamoaga mansubligini subyektiv anglash orqali din orqali o'zining ekzistensial tajribasiga ega bo'lish ma'nosida sub'yektning o'ziga xosligini o'rnatish» deb ta'riflaydi [3].

Xulosa qilib aytganda, shaxsning diniy o'ziga xosligi din va diniy dunyoqarash ta'sirida o'ziga xos tarzda yuzaga keladi, u diniy o'zini o'zi identifikatsiya qilish, shaxsiy xususiyatlar va uning qadriyat yo'nalishlarini o'zgartirish jarayonlarini aktualashtiradi. Diniy o'ziga xoslik har xil turlar, shakllar va turlar bilan tavsiflanadi. Shu bilan birga, haqiqiy diniy o'ziga xoslik ma'lum shaxsiy fazilatlar bilan bog'lanadi va ular bilan shartlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Белорусов С.А. Психология духовности, веры и религии // Журнал практического психолога. 1998. № 6. С. 21-43.
2. Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни // Классики мирового религиоведения. Антология. Т. 2. Мистика. Религия. Наука. М., 1998. С. 174-230.
3. Крылов А.Н. Религиозная идентичность. Индивидуальное и коллективное самосознание в постиндустриальном пространстве. М., 2012. 306 с.

4. Томка М. Религия, ее социальнонаучное исследование и проблемы социологии посткоммунистического православия // Кафоликия: сб. материалов междунар. конф. «Православие в постсоветские времена: осмысление ситуации» / под ред. С.Г. Карасевой. Минск, 2007.
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. 2-е изд. М., 2006. 341 с.
6. Ядов В.А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования социальной идентичности // Психология самосознания: хрестоматия / ред. сост. Д.Я. Райгородский. Самара, 2000. С. 589-601.
7. Энциклопедия религий / под ред. А.П. Забияко, А.Н. Красникова, Е.С. Элбакян. М., 2008. 1520 с.
8. Glock Ch.Y. On the Study of Religious Commitment // Religious Education. 1962. Vol. 57, suppl. 4. P. 98-110. <https://doi.org/10.1080/003440862057s407>.
9. Tajfel H., Turner J.C. The Social Identity Theory of Intergroup Behaviour // Psychology of Intergroup Relations / ed. by S. Worchel, W.G. Austin. Chicago, 1986. P. 15-47.

